

Some thoughts about commemorating Transylvanian Hungarian personalities and their activity in the Hungarian economic culture

JÓZSEF SOMAI

We are remembering the life and activity of Hungarian Transylvanian personalities that contributed significantly to the Hungarian economic culture, such as: Brassai Sámuel, who was born 215 (?) years ago and died 115 years ago (June 24th 1897); Bethlen László, who died 45 years ago (October 7th 1967); Demeter Béla, died 60 years ago (December 24th 1952); Kós Károly, died 45 years ago (August 24th 1977); Kőváry László, died 105 years ago (September 25th 1907); Oberding József György, who was born 110 years ago (November 9th 1902).

Erdélyi személyiségek emléknapijai 2012-ben és munkásságuk jelentősége az erdélyi magyar gazdasági kultúrában

SOMAI JÓZSEF

(Folytatás az előző számból)

Brassai Sámuel (1797. június 15. vagy 1800. február 13. – 1897. június 24.) születésének 215. (?), halálának 115. évfordulójára

Brassai Sámuel, a nagy enciklopédista az erdélyi neves gazdasági gondolkodók sorába is tartozott.

Brassai teljes tudományos munkásságáról nincs összefoglaló egységes mű. Egy vagy két elme képtelen lenne átfogni munkásságának azt a nagy ívét, amit Brassai tudományismereti skálája tartalmaz. Meg kell elégednünk a tudományterületekre szétszórt feldolgozásokkal, bár a tudománytörténet bizonyosan adós marad még sokáig egy átfogó életmű-ismertetővel. Brassai összes írásának összegyűjtése is lehetetlen feladat, hiszen igen sok írását talán soha nem azonosíthatja a művelődéstörténeti kutatás, mint Brassai produktumot, mert számos cikkét névtelenül vagy álnéven jelentette meg. Ma már a Brassai-irodalom óriási, s talán egyedülálló az erdélyi irodalomtörténetben, hiszen területekre bontva jelenleg 11 monográfia és számtalan más forrás „dicséri” igen gazdag munkásságát (lásd Ballagi Mór: *Brassai és a nyelvújítás*, 1875; Kőváry László: *A száz évet élt Dr. Brassai Sámuel, pályafutása és munkái*, 1897; Dr. Gál Kelemen: *Brassai Sámuel mint philosophus*, 1899; Kozma Ferenc: *Brassai Sámuel mint aesthetikus és műkritikus*, 1900; Concha Győző: *Brassai Sámuel emlékezete*, 1904; Fitz József: *Brassai Sámuel. Monográfia*, 1911; Fitz József: *Brassai Sámuel: kritikai elvei*, 1912; Dr. Gál Kelemen: *Brassai Sámuel*, 1926; Dr. Boros György: *Dr. Brassai Sámuel élete*, 1927; Míkó Imre: *Az utolsó erdélyi polihisztor*, 1971; Somai József: *Gazdaság és gazdaságtudományok Brassai Sámuel életművében*, 2006).

¹ Somai József: *Gazdaság és gazdaságtudományok Brassai Sámuel életművében*, RMKT, Kolozsvár, 2007. 234.

A száz évet megélt Brassai Sámuel, Erdély nagy enciklopédistája széles szellemi és tudományos koordináta-rendszerébe szervesen beilleszkedett a gazdaságtudományok művelése is. Közgazdaságtani munkái által a polgári haladás egyik hazai úttörőjévé vált. Alább vázlatosan, hat területre tagolva foglaljuk össze a gazdaságtanban ránk hagyott értékeit.

1) Brassai az elsők között, 1832-ben három, a *Nemzeti Társalkodó*-ban folytatásban közölt írásában, 35 oldalon át áll ki Széchenyi a *Hitel*, a *Világ*, a *Stádium* című műveiben megjelenített, a polgárosodást és a magyar gazdaság felemelését célzó gondolatainak a védelmében, akkor, amikor a reformkori idők ősi törvényeinek a buzgó védelmezői erősen támadták Széchenyi társadalom-átalakító eszméit. Ezzel kezdődött tulajdonképpen Brassainak a gazdasági kérdésekkel való foglalatalkodása. Széchenyi gazdasági eszméinek tudatos terjesztője és örök védelmezője lett.

2) Tizenöt éven át (1834–48 között) szerkeszti gazdasági jellegű néplapját, a *Vasárnapi Újságot*, melynek hetente megjelenő minden száma jórészt gazdasági kérdéseket tartalmaz, s a gazdasági újságírás erdélyi kezdeteinek is tekinthetjük. Brassai pályafutása során többször vállalkozik szerkesztésre. Szerkesztette Méhes Sámuellel a *Nemzeti Társalkodót*, Berde Áronnal a *Természetbarátot*, majd egymagában a *Fiatalok barátját*, a *Criticai Lapokat*, Meltzl Hugóval az *Összehasonlító irodalomtörténelmi lapokat*, az *Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyveit*, a *Kertészgazdasági Lapokat*, az *Erdélyrészi Kertészeti Egyesület havi közlönyét*. Ez utóbbit 93 éves korában (1893) „fiatalos lendülettel” indítja útjára, mint főszerkesztő. Méltán lehet a magyar lapszerkesztés úttörőjének is tekinteni.

3) Megírta és 1842-ben kiadta az egyik legterjedelmesebb (359 oldalas, két kiadást is megért) monografikus munkáját, a banktörténetről és a korabeli bankrendszeréről szóló *Bankismeret* című kötetét. Ez akkor történt, amikor sem bank, sem hasonló forrás a témában egyáltalán nem létezett Magyarországon, de ő ezzel a közgazdasági munkával lepi meg a magyar tudományosságot. Amint mondja, a „nemzet tájékoztatására” írta ezt a művét. Könyvében az akkori bankrendszerek mély elemzését ta-

láljuk. Banktörténeti szempontból ma sem veszítette időszerűségét, mert eredeti forrásanyagok felhasználásával mutatja be az akkori világban működő bankrendszer történetének egész területét.

4) Kolozsváron adták ki 1847-ben *A fiatal kereskedők arany ABC-je* című könyvét, amely 144 oldalon át gazdasági alapismeretekkel és hasznos tanácsokkal látja el az áru- és pénzforgalomban ügyködőket, mint olyanokat, akik tevékenységükkel a nemzetgazdaság serkentői lehetnek. Ez az egyedüli forrásmunka az akkori időkben, nagy szolgálatot tett magának a közgazdaságtan kialakulásának is azzal, hogy az akkor alig ismert közgazdasági fogalmakat eljuttatta a köztudatba, s fogalomhasználata a szakmában gyorsan elterjedt.

5) Egész élete során jelen van gazdasági jellegű írásaival a kor gazdálkodásával foglalkozó lapokban (*Természetbarát, Gazdasági Lapok, Erdélyi Híradó, Magyar Posta, Falusai Gazda, Divatcsarnok, Magyar Hírlap, Nemzeti Társalkodó, Pesti Hírlap* stb.), számtalan gazdasági írása jelent meg ezekben a lapokban.

6) Az olyan, földrajzhoz kapcsolódó munkáiban is, mint *A föld egyes részeinek ismertetése* (1832), *Bevezetés a világ és státusok esmeretére* (1834), *Természeti földirat* (1871), *Mezei Gazdaság könyve* (1855–1866), de más természettudományi vagy módszertani könyveiben is állandó jelleggel jelen van a gazdaság, a gazdaságosság és hasznosságkeresés pragmatizmusa. Az itt jelzett művei a gazdaságföldrajz előfutárai. Ezt a területet a gazdaságföldrajzi szakemberek már többé-kevésbé feldolgozták.

A közel egy évszázadot átfogó életén át a tudományok művelése és fejlesztése körül kifejtett, szinte páratlan munkásságát Dr. Boros György a nagy tudóshoz méltó, terjedelmes és részletes Brassai-életrajzában így írja le: „Brassai, a nemzet tanítómestere, annyi bölcs tanácsot, annyi követendő nyelvszabályt, életrendszert, hitesezmét szórt el, hogy annak az életbe vitelére egy nemzedék helyett háromra van szükség. [...] Az a gazdagság, amit Brassai ránk hagyott, elvehetetlen szellemi vagyunk, amelynek színes, izgalmas és változatos domborulatán a tudomány sok területének mai birtokosai még mindig barangolhatnak, hisz ma is találhatnak benne újat, tanulságosat, szépet, jót és igaz

értékeket.” (dr. Boros György: *Brassai Sámuel élete*. Minerva, Kolozsvár, 1997. 366.)

Brassai Sámuel nagysága által a magyar tudomány és irodalomtörténet nemcsak erdélyi, de magyarországi, valamint nemzetközi szinteken is csúcsra emelkedett. Ezt bizonyítja a tény, hogy az utóbbi öt évben 16 munkája jelent meg az Egyesült Államokban, Németországban és Magyarországon, angol, héber vagy magyar nyelven. A Harvard Egyetem példányai alapján, az Amazon könyvház keretében a következőket említhetjük: *Bankismeret* (héber), 2010. szept. 10., Kessinger Publishing, LLC kiadó (Egyesült Államok); *Bankismeret* (magyar), 2010. szept. 10., Kessinger Publishing, LLC kiadó, kemény kötés (Egyesült Államok); *Bankismeret* (magyar), 2010. szept. 10., Kessinger Publishing, LLC kiadó, karton kötés (Egyesült Államok); *Bankismeret* (magyar), 2011. nov. 5., Nabu Press kiadó (Egyesült Államok); *Amit mondtak, és amit rosszul mondtak* (angol), 2008. okt. 1., Kessinger Publishing, LLC kiadó (Egyesült Államok); *Amit mondtak, és amit rosszul mondtak* (magyar), 2010. március 12., Kessinger Publishing, LLC kiadó (Egyesült Államok); *Amit mondtak, és amit rosszul mondtak* (héber), 2010. szept. 10., Kessinger Publishing, LLC kiadó (Egyesült Államok); *Algebrai gyakorlatok* (magyar), 2010. május 12. (digitalizálva: 2007. júl. 30.) BiblioBazaar kiadó (Egyesült Államok); *A jövő vallása* (magyar) 2009. május 20. (digitalizálva 2007. május 15.), BiblioLife, LLC kiadó (Egyesült Államok); *A Collection of Miscellaneous Pamphlets*. Vol. 8-9 (angol), 2011. aug. 28., Nabu Press kiadó (Egyesült Államok); *A Collection of Miscellaneous Pamphlets*. Vol. 3 (héber), 2011. aug. 29. Nabu Press kiadó (Egyesült Államok); *A Collection of Miscellaneous Pamphlets*. Vol. 1 (magyar), 2011. okt. 14. Nabu Press kiadó (USA); *A Collection of Miscellaneous Pamphlets*. vol. 7 (magyar), 2012. február 9., Nabu Press kiadó (Egyesült Államok); Brassai Sámuel és Euklidész: *Elemei: XV. könyv* (magyar), 2011. nov. 4. (2008. szept. 24-től digitális formában is), Nabu Press kiadó (Egyesült Államok); *A magyar mondat*, 2011, Tinta Könyvkiadó, Budapest (504 oldal); *Logika lélektani alapon fejtegetve*, Kiadó a Biblioteca Regia Monacensis, Bayerische Staatsbibliothek, München, 2011.

Bethlen László (1900. április 11. – 1967. október 7.) halálának 45. évfordulója alkalmából

Bethlen László gróf (szül. Bethlenben, meghalt Innsbruckban) jogi és közgazdasági doktor. 1929 óta a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetségének előbb igazgatója, majd 1929–1940 között vezérigazgatója. A gazdasági válság kezdetén, új jövedelmi forrást keresve a gazdáknak, elindította a tejszövetkezetek szervezését. A tejszövetkezeti program rövid időn belül fellendült, különösen Maros-Torda és Udvarhely megyékben. Ebben a két megyében a tejszövetkezetek száma közel száz volt. A harmincas évek folyamán a nagyenyedi Hangya Szövetkezetek Szövetségének igazgatósági tagja. A Kolozsvári Református Kollégium főgondnoka, a Kaszinó elnök-igazgatója, a Mezőgazdasági Bank és Minerva Biztosító Intézet igazgatósági, valamint az Erdélyi Gazdasági Egylet igazgatótanácsának a tagja, kapcsolatot képvisel az EMKE közgazdasági szakosztálya és a Szövetkezetek Szövetsége között. Az Erdélyi Múzeum Egylet közgazdasági szakosztályának elnöke. Közgazdasági és szövetkezeti kérdésekkel foglalkozó cikkeket és értekezéseket írt. A harmincas évek folyamán az erdélyi hitel- és tejszövetkezeti hálózat modernizálása az ő vezető munkássága alatt történt. Elve szerint a hitelszövetkezetek a legmegfelelőbb és leghatékonyabb intézmények a kis- és középgazdaságok megsegítésére. Az 1940–44 közötti időszakban az észak-erdélyi szövetkezetek központjának, a „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjának elnöke, a Marosvásárhely székhellyel megalakult Erdélyrészi Hangya Központ igazgatóságának tagja, országgyűlési képviselő, az Erdélyi Párt és az Erdélyrészi Gazdasági Tanács tagja. 1944 szeptemberében, a kiürítési rendelet folytán távozik Kolozsvárról, a Szövetség ügyvezetését egy öttagú intézőbizottságra ruházva. Felesége, széki Teleki Margit grófnő a Pitvar Háziipari Szövetkezet elnöke volt.

Irodalom: Gara Ernő (szerk.): *Kortársak lexikona. A romániai magyar nyelvterület szellemi és közéleti személyiségei. Romániai rész. Ezer rövid életrajz.* Cluj-Kolozsvár, Fraternitas, 1939. 953. *Keresztény magyar Közéleti Almanach. III. Erdély.* Budapest, Athenaeum. é.n. Gudenus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája.* Arcanum CD-Rom. (Hunyadi)

Demeter Béla (1910. január 6. – 1952. december 24.) halálának 60. évfordulójára²

Demeter Béla személye szinte ismeretlen maradt az erdélyi magyarság közéleté, a gazdasági szaktudomány múltja iránt érdeklődők és a nagyközönség előtt. Különösen fiataljaink alig, vagy semmit sem tudnak róla, pontosan azért, mert gazdag, tudományos szempontból ma is értéket képviselő, eredményeket és szempontokat, forrásanyagot és hivatkozási alapot képező munkássága, közéleti tevékenysége még távolról sincs feltárva. Ismeretlenségének a politikai elhallgattatás volt az oka.

„Nem titok és nem rejtély tehát, hogy miért tudunk oly keveset Demeter Béláról. A gerinces közéleti emberről, kisebbségi politikusról, közigazgatási szakemberről, úttörő falukutatóról, EMGE-tisztségviselőről és béketárgyalási szakértőről, arról az erdélyi magyarról, akinek halála utáni ismeretlensége mindannyiunk szégyene. Ezt a méltánytalanságot csak úgy tehetjük jóvá, ha életművét visszaadjuk az erdélyi magyar köztudatnak. Ezért kell a közvélemény elé vinni azt a társadalomkutatói, közigazgatási és gazdaságpolitikai hagyatékat, mely letagadhatatlanul szerves része erdélyi magyar örökségünknek.” (Kónya-Hamar) Ma már azt sem kell elhallgatni, hogy 1952. december 24-én, 42 évesen Bukarestben (Zsilaván) a kommunista rezsim pribékjeinek a kínzása nyomán behalt az embertelen vattatásba és bánásmódba, mivel Márton Áron püspök és hazaárulással vádol társai ügyében semmilyen terhelő vallomást nem sikerült tőle kicsikarni.

Demeter Béla ízig-vérig erdélyi magyar közéleti szereplő volt, a magyar érdekek szolgálója, aki újságszerkesztőként, gazdasági szakemberként, társadalmi-közösségi „háttéremberként” egyaránt kivívta az utókor elismerését. Eljött végre az ideje, hogy legalább részben töröljük adósságunkat személyével szemben.

Demeter Béla Somkeréken született, az elemi iskola befejezésével Székelyudvarhelyen és Dézsen tanult, majd 1928–1931 között az Államtudományi (Közigazgatási) Főiskolán tanult Bukarestben.

² Kónya-Hamar Sándor: Demeter Béla hagyatéka és emlékezete. In: Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából, RMKT 169–184; Somai József: Százötven éve született Demeter Béla. *Közgazdász Fórum*, 2010/92/1, 3–6.

Még főiskolás korában bátyjával, Jánossal közösen írt munkája 1930-ban jelent meg, *Románia gazdasági válsága* címmel (Uránia nyomda, Kolozsvár). 1933-ban az *Erdélyi Fiatalok* folyóirat munkatársa.

Elindítója a gyakorlati falukutatásnak, ő adta közre 1931-ben azt a 400 kérdést tartalmazó kérdőívet, amely abban az időben, mint a falukutatás módszertana, a falukutatás fontos metodológiai kézikönyve lett. Ez a kérdőívrendszer tekintettel volt az erdélyi falu életének teljes dimenziójára, figyelembe véve a szellemieket és művelődésieket éppúgy, mint a gazdasági és a társadalmi területeket.

A Demeter Béla által szerkesztett kérdőívrendszer is kifejezése a harmincas évekbeli fiatal nemzedék újfajta érdeklődésének, amelynek hatására Demeter munkacsoportjából többen eljutnak a Dimitrie Gusti-féle gyakorlati szociológiához, s a Gusti körül tömörült román fiatalokkal közös munkálkodással vállalják a falukutató táborokban való részvételt is.

A *Hogyan tanulmányozzam a falu életét* címmel fogalmazott faluszociológiai felmérések nyomán született meg *Az erdélyi falu és a szellemi áramlatok* című könyve. Gazdasági jellegű munkái közé tartozik még *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája a román impérium alatt* (Venczel Józseffel együtt, Budapest, 1940); *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1941–42* (Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet RT, Kolozsvár 1942).

1932-től a *Keleti Újság* munkatársa, 1936 után az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület főtitkára, Szász Pál elnök közvetlen munkatársa, majd 1938-at követően a Bánffy Miklós vezette Romániai Magyar Népközösség gazdasági szakosztályának a vezetője. A második bécsi döntés után az EMGE osztályvezetője, az Erdélyi Magyar Párt elnökének, gróf Teleki Bélának a bizalmasa, a harmincas években több éven át az *Erdélyi Gazda* munkatársa, majd főszerkesztője, valamint a *Kolozsvári Estilap* felelős szerkesztője. Szintén a negyvenes évek elején, több éven át szerkeszti az *Erdélyi Gazda Naptárát*, a „haladó gazda mindentudó kézikönyvét”.

1944-ben Teleki Bélával részt vett az Erdélyi Párt szervezkedésében, amely az észak-erdélyi magyarság megmentését tűzte ki célul. Az

1944-es év végén, Kolozsvár elfoglalása után, román feljelentésre a szovjet katonák elhurcolták Teleki Bélával és Vita Sándorral együtt, mindhármat Magyarországra vitték, bűnösségük bizonyításának hiányában azonban szabadon engedték. Visszatérve Erdélybe, az EMGE vezetőinek megbízásából bejárta szinte egész Észak-Erdélyt, s a mezőgazdaság helyzetét vizsgálta. Részletes jelentése felbecsülhetetlen forrása az akkori, észak-erdélyi önkormányzati időszaknak.

Rögtön a háború után ismét visszatért Magyarországra. Az 1945 júniusában megalakult Béke-előkészítő Osztály Románia-szakértőjeként működött. 1945. augusztus 1-én vetette papírra nézeteit. 1945-ben Erdélyben adatokat gyűjtött az erdélyi magyarság sérelmeiről, ő készítette elő Nagy Ferenc magyar miniszterelnöknek 1946 tavaszán tett moszkvai útjára az Erdélyre vonatkozó határterveket. Részt vett egy kisebbségvédelmi szerződéstervezet kidolgozásában is. 1946. augusztus 29-én a nagyhatalmak elé terjesztett egy határozattervezetet, azonban a szövetségesek ezt is elutasították.

Részt vett egy székely autonómia-tervezet előkészítésében is, de ez nem került ki a béketárgyalásokra. A béketárgyalások idején jelen volt Párizsban, neki köszönhető, hogy a Márton Áron, Lakatos István, Vásárhelyi János, Korparich Ede által 1946. április 29-én aláírt Memorandum a párizsi béketárgyalásokon ismertté vált. A magyar Kiszgazdapárt szétverése, bukása után őt is elfogták, és kínzással az úgynevezett „reakciós körök” béke-előkészítő szerepével kapcsolatosan akartak belőle vallomást kicsikarni. A magyar ÁVH titkosszolgálat négyhónapos vallatással sem tudott kiszedni belőle semmit. Végül szabadon engedték. Vidéken élt Magyarországon, egészen addig, amíg 1951. március 15-én az ÁVH ismét elhurcolta, és április 18-án kiadta a román hatóságoknak. Demeter Bélát az akkor már elhurcolt Márton Áron, Lakatos István, Korparich Ede, Venczel József elleni perben akarták felhasználni. Ő lett volna a koronatanúja annak a vádnak, mely szerint Venczelék „bizalmas” adatokat szolgáltatottak ki Magyarországnak azzal a céllal, hogy Erdélyt elszakítsák Romániától. Demeter Bélából azonban semmit sem tudtak kiszedni, és 1952. december 24-én belehalt a kínzásokba.

Az 1989 előtti időkben létét a teljes elhallgatás övezte. Írásait a közkönyvtárakban kiollózták a folyóiratokból. Tiltott („index alatti”) személy lett. Csupán a *Magyar irodalmi lexikon* 1981-as kiadása – dicséretére váljon a szerkesztők bátorságának – ismerteti szakmai érdekeit, de a lexikon teljesen kihagyja kiemelkedő közéleti munkásságát és azt a ténytet, hogy a rendszer pribékjei okozták kegyetlen végzetét.

Az 1989-es fordulat után neve – még mindig nem az őt megillető módon – visszakertült valamelyest szellemi életünk értékeinek forgatagába: 1944 utáni tevékenysége, majd mártíromsága – Fülöp Mihály, Romsics Ignác és Vincze Gábor történészek munkáinak köszönhetően – valamelyest közismertebb lett a szakma és a magyar közélet előtt; Békési Gábor *Demeter Béla emlékezete (1910–1952)* címmel írt részletesebben életéről, szakmai és politikai tevékenységéről, szomorú végzetéről a *Romániai Magyar Szóban*, 1996. április 27-én; a *Székelyföld* 1999. augusztusi számában közölte Demeter Bélának az 1944–45-ben, a háború utáni észak-erdélyi körútja során írt, a gazdakörök helyzetéről szóló jelentését, amely felbecsülhetetlen forrás az akkori, észak-erdélyi vidék állapotáról; 2002-ben napvilágot látott Neményi Ágnes *Faluszociológia – múlt, jelen és jövő* című munkája, amelyben az *Erdélyi Fiatalok* című folyóirat köré csoportosuló falukutatási mozgalom elemzése kapcsán, többek mellett a szerző bemutatta Demeter Béla életútját, a falukutatással kapcsolatos kutatási módszerét; Balogh Béni 2007-ben *Kisebbségben: Demeter Béla és a románység* címmel értekezik Demeter Béláról egy kisebbségi kérdésekről szóló sepsiszentgyörgyi konferencián; szócikk jelenik meg Demeter Béláról, mint szakértőről, politikusról *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1989 között* című kiadványban (idézet a szócikkből: „A letragikusabb sors lett osztályrésze: életével fizetett magyarságáért és a magyar érdekek szolgálatáért.”); *Demeter Béla ébresztése* címmel a *Szabadságban* 2009. december 29-én, és folytatásban 2010. január 6-án jelent meg bemutatása Kónya- Hamar Sándor tollából.

Kós Károly (1883. december 16. – 1977. augusztus 24.) halálának 45. évfordulójára³

A gazdaság vagy gazdálkodás nem Kós Károly leglátványosabb, központi teljesítményterülete, azonban egész életét, munkásságát végigkísérte a gazdaságos gondolkodás, szigorú gazdálkodási rend, pénzügyi háttérbiztonság, vállalkozási szellem, földszeretet, ami megmutatkozott szellemi munkásságában, valamint köz- és magánéletében egyaránt.

Temesváron született és Kolozsváron halt meg, azonban életének álmóhelyei: Temesvár, Szeben, Kolozsvár, Budapest, Kalotaszeg, és ismét Kolozsvár egészen haláláig. Megannyi társadalmi, közösségi, szellemi hatás alakította és tette a romániai magyarság egyik legjelentősebb szellemi vezetőjévé. Itt életrajzával nem foglalkozunk, mert lexikonok, életrajzok, önéletrajzi vallomások bőven kínálnak lehetőséget arra, hogy az érdeklődő megismerje életútját. Ez alkalommal főleg gazdasági gondolkodásával foglalkozunk, azzal, hogy a természet valóságával, a földdel, a gazdálkodással, a gazdasági étellel, a faluval, a várossal, az élet mindennapjaival tartott szakadatlan kapcsolata hogyan fejeződött ki szellemi és közéleti tevékenységében.

Kós Károly, a szellemi világ örök küzdőterének embere szántott, vetett, aratott, kaszált, kertészkedett, könyvet kötött, nyomdabetűket készített, könyveket nyomtatott, lovat tenyésztett, vásárba járt – semmi gyakorlati tennivalótól nem riadt vissza. Városi létére a falu és föld szerelmese, mindemellett azonban az erdélyi művészet és szellemi élet vezéralakja.

Ha közéleti szereplésére figyelünk, azt látjuk, hogy egész életén át nemzete sorsán töprengett, gondolkodott, érte cselekedett. Vallja, hogy a történelem nagy átalakulásai, a polgárosodás okozta gyakori életmód-átformálás, a háborúk előidézte katasztrófák közepette a nemzet művésze és a népi hagyományok jelenthetik a megmaradás egyetlen fegyverét.

1912-ben megalapítja a *Kalotaszeg* című lapot, mely csupán tizenkét számot ért meg, mindamelllett, hogy előtte már gazdag írói tapasztalata

³ Somai József: Gazdasági gondolkodás Kós Károly életművében. In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. II. kötet, RMKT, Kolozsvár, 93–124.

volt (*Erdély ország népének építése, Székely balladák, Atila királról ének, Régi Kalotaszeg*). A lap nagyon fontos állomás volt életében; bár vidéki lap, de hatása már a kezdettől kisugárzik egész nemzetére, sőt, már itt megmutatkozik a később kibontakozó transzilvanizmusa is.

A trianoni döntés után ő az első magyar, aki ébresztőt fúj a *Kiáltó Szó*ként ismert röpiratában (1921. január 23.), amiben életképes magatartásra szólítja fel az elcsüggedt magyar népet, és talpra állásra, a nehéz munka vállalására, cselekvésre biztat. Rövidesen (1925. június 5-én) megalakítja az első erdélyi magyar politikai pártot, az Erdélyi Néppártot, amelynek tíz programpontja máig időtálló, de sajnos nem teljesült programtételeket hirdetett meg, mégpedig: erőszakos és sovinszta centralizálási törekvések elleni kiállítás, a gyulafehérvári Határozatok végrehajtása melletti kiállítás, az anyanyelv szabad használata, az egyéni és közszabadság gyakorlása, az oktatási és művelődési intézmények önálló működése, a fennmaradáshoz szükséges vagyoni megmaradás és megerősödést biztosító tényezők védelme.

A gazdálkodást és a mezőgazdálkodás tudományát nemcsak a gyakorlatból tanulta, hanem szakkönyvekből sajátította el. Bekapcsolódott az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület tevékenységébe is, és az *Erdélyi Gazda* című szaklapban több gazdasági jellegű cikket közölt. Egyik legkiválóbb művében, az *Erdély – kultúrtörténeti vázlatban* végigkíséri Erdély történetét a népvándorlás korától az ő koráig, ismerteti az adott történelmi időszakok népességének alakulását, szokásait, művészetét, népművészeti alakulását, Erdély kultúrájának történetét. Az *Országépítők* című történelmi regényének egyik vezérgondolata, hogy meg kell tanítani a népet a korszerű földművelésre.

Kalotaszeg című művét (1926) a kalotaszegi népről írja, akiket tiszta, takarékos embereknek ismer, akik között nincsenek urak, csupán kisbirtokos gazdák, akik józan gondolkodású, számító, spekuláló, tanulékony, optimista, kitartó emberek. Általuk a korszerű földművelésre akart példát nyújtani.

Az általa 1925-ben alapított Erdélyi Szépművészeti Céh anyagi javaival is úgy gazdálkodott, hogy a céhet anyagilag „mindentől és mindenkitől függetlenné” tette, és megelégedett azzal, amire büszke is volt különben,

hogy jórészt az ő részvételével Erdélyben gyártott papiroson, erdélyi nyomdában, erdélyi írók szép és jó könyveit előállító kiadvállalat vezetője lehetett.

A történesek a hatvanas éveinek első felében (1945-től) ismét új élet kezdésére kényszerítik. A háború végén, sztánai házának feldúlása után beköltözik családjával Kolozsvárra, életkora, valamint csalódásai ellenére az erdélyi magyarság, különösen a falusi lakosság sorsáért aggódó demokrata nem nézheti karba tett kézzel, hogy mi történik a világban, és ismét megpróbál önbizalmat és a jövőbe vetett hitet ébreszteni népében.

A Kolozsvári Agrártudományi Egyetemen végzett sokrétű tevékenységéről és hatásáról elmondható, hogy tudta, miként értsen szót a gazdemberrel. 1940-től a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolán mezőgazdasági építészetet tanított. Óráin arra tanította a fiatalokat, hogy miként kell olcsón, tartósan, funkcionálisan, az egyes vidékek hagyományainak felhasználásával építkezni.

Gazdag szépirodalmi és közéleti tevékenysége mellett, a gazdasági építészeti elvi és gyakorlati kimunkálásában Erdélyben egyedülállót alkotott. Itt említjük az *Erdély népi gazdasági építészete* című munkáját, mely 1944-ben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület centenáriuma alkalmából jelent meg. Ebben először vázolja Erdély népeinek (magyar, székely, szász és román) letelepedési folyamatát és az évszázadok folyamán kialakult települési és gazdálkodási formákat.

Az 1946-ban a Józsa Béla Athenaeum kiadásában megjelent *Falusi építészeti* című kézikönyve kalauz az erdélyi falusi nép számára, hogy a mostoha helyi viszonyok között életvitelében felzárkózhasson a környező világ színvonalára.

Kós Károly *Mezőgazdasági építészeti* című, 1957-ben kiadott munkája pótolja azt a hiányt, amely a mezőgazdasági építészeti szakoktatása területén jelentkezett, szükséges volt ugyanis egy olyan szakkönyv kiadása, mely a mezőgazdasági építészeti problémáinak elméleti és gyakorlati megoldására nézve megadja a legszükségesebb szakmai ismereteket.

A Kós Károly-i életvezetés azt üzeni a mának, hogy megvan bennünk jövőnk alakításának ereje. A Kós Károly-i életmű idézése a cselekvő erő optimizmusát sugallja a mai szellemi világunk éltetésére. A

Kós Károly-i élethangulat ma is a nép, a föld, a művészet, a kultúra, a cselekvés szeretetének légkörét hozza közénk.

Fentebb nem jelzett, jelentősebb gazdasági jellegű írásai: *Erdély népi építésze* (1908); *Régi Kalotaszeg* (1911); *Testamentum és agrikultura* (1915) – saját kézi szedés, nyomás, fűzés, kötés, linómetszetekkel; *A lakóház művészete* (1928); *Erdély* (1929); *A székely nép építésze* (1944); *Erdély népi gazdasági építésze* (1944); *A kollektív gazdaság üzemi épületberendezése* (1954).

Kőváry László (1819. március 8. – 1907. szeptember 25.) halálának 105. évfordulójára⁴

A kolozsvári történész, statisztikus, gazdaságszervező és gazdasági szakíró Kőváry László Tordán született. Tanulmányait szülővárosában, az unitárius algimnáziumban kezdte, és a kolozsvári unitárius kollégiumban folytatta. 1842-ben fejezte be a jogot, majd a jogi gyakorlatot Marosvásárhelyen végezte a királyi táblán.

A szabadságharc kitörésekor *Ellenőr* címmel politikai lapot indított Kolozsváron. 1848 júniusában az Országos Statisztikai Hivatalhoz nevezték ki titkárnak. A honvédelmi kormány októberben Erdélybe küldte az erdélyi sereg hadi tudósítójaként Bem seregéhez. A szabadságharc leverése után hiába rejtőzködött, mert elfogták, de a marosvásárhelyi, majd a kolozsvári néhány hónapos fogság után kegyelmet kapott. Kiszabadulása után Pestre költözött, a *Pesti Napló* munkatársa lett, azonban nem sokáig maradhatott ott, mivel politikai magatartása miatt a katonai kormány letartóztatta és Kolozsvárra internáltatta. Szabadulása után itt megnősült, és jelentős tudományos munkásságával, Kolozsvár városi gazdálkodásában való hatékony részvételével maradandó nyomot hagyott a város életében. Közéletünk, tudomány- és kultúrtörténetünk kiemelkedő személyiségévé vált. Kolozsváron halt meg, síremléke a Házsongárdi temetőben található.

⁴ Egyed Ákos: Kőváry László közgazdasági nézetei. In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. RMKT, Kolozsvár, 2001. 123–134; Somai József: Kőváry László halálának 100. évfordulójára. *Közgazdász Fórum*, 2007. X. évf. 9. szám, 3–5.

Kőváry László azon tudós személyiségek közé tartozik, akiknek a műveire gyakran hivatkoznak a szakemberek, hisz több mint 40 önálló könyve mellett több száz cikke, tanulmánya jelent meg. Közléseiből, kolozsvári közéleti munkássága során kitűnik a gazdaság iránti érdeklődése.

Az első magyar biztosító társaság felállítása alkalmával ennek kolozsvári főügynöke lett, majd a Kolozsváron létrejött Victoria biztosítótársaság egyik igazgatói állását foglalta el. Ettől kezdődően a biztosítási irodalom meghonosítása foglalkoztatta. A 70-es években megírta a *Biztosítás Encyclopaediáját* négy kötetben, melynek első kötet a biztosítás bibliográfiáját, történetét, politikáját, matematikai elméletét, a biztosítási ágak rendszerét foglalja magában. Magyarul és német fordításban egy része kéziratban maradt, de franciául pályázott vele a párizsi akadémiánál, ahol azt 1883. november 10-én dicséretre méltatták; harmadik kötetének első felét *Az életbiztosítás rendszere* címmel 1884-ben nyomtatásban is kiadta. 1883. május 17-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Ekkor visszatért történeti tanulmányaihoz.

Házassága gyermektelen maradt, ezért minden erejét a társadalmi-közéleti térre fordította. Mint Kolozsvár tiszteletbeli főjegyzője és virilisbizottsági tagja, részt vett a város szépészeti és közgazdasági viszonyainak az előmozdításában, a befásítás és temetőbizottság elnöke lett, ezenkívül a Sétatér igazgatójaként, a városi előljáróság közgazdasági előadójaként, takarékpénztári igazgatóként, az unitárius főgimnázium egyik felügyelőjeként is működött. Ezek mellett a vasúti alkalmazottak lakásviszonyainak javítási szándéka is foglalkoztatta. Megoldása az volt, hogy az 1880-as évek elején a Fellegvár dombjának északi lejtőjén saját tulajdonából 50 000 m² területet parcelláztatott fel erre a célra, s így jött létre a Kőváry-telep öt utcával és száz házzal, melyet törlesztés mellett jutányosan a vasutasok rendelkezésére bocsátott.

A XIX. század erdélyi művelődéstörténetének egyik legjelentősebb egyénisége volt. Nevét az olvasóközönség elsősorban történelmi munkái révén ismeri. Megírta az erdélyi fejedelemség történetét, bemutatta Erdély régiségeit, az egykor élt neves családok múltját, genealógiáját, a fe-

jedelmi korszak családi szokásait, viseleteit, és a kortárs, a szemtanú hi-telességével számolt be és emlékezett az 1848–49-es forradalom és sza-badságharc erdélyi eseményeiről, történéseiről. Mint történész a XIX. században formálódó társadalomkutatás, a szociográfia, szociológia er-délyi előfutára volt.

Kőváry László Kolozsvár köztisztviselőként álló polgára, utazó, statisztikus, néprajztudós, családtörténész, lapszerkesztő-kiadó, régész, közgazdász, városgazda, Habsburg-ellenes összeesküvő, újságíró, politikus, műemlék-felügyelő, biztosítási szakember, tankönyvszerző, irodalomtörténész, történétíró, történetfilozófus, a város minden jelentős eseményének tevékeny részese volt. A biztosítótársaság megalapításában játszott szerepe mellett 1885-ben az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület egyik alapító tagja, majd három évvel később az Erdélyi Irodalmi Társaság alapítói között is ott találjuk.

A reformeszmék és gondolatok lelkes pártolója volt. Munkásságára és magatartására Széchenyi, Kossuth és Wesselényi eszméi erősen hatottak. Brassai Sámuel személyes támogatását élvezte, akinek a bátorítása nyomán 1847-ben jelenik meg *Erdélyország statistikája* című munkája, mely leginkább megalapozza hírnevét. Hálából és a nagy tudós tiszteletadásaként, 1897-ben, Brassai halála évében megírja annak életrajzát *A száz évet élt dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái* címmel. *Erdélyország statistikája* című kötetéből, amely több éves gyűjtőmunkából született, megismerhetjük Erdély földrajzi helyzetét, altalajkincseit, növény- és állatvilágát, népességét, iparát, mezőgazdaságát, kereskedelmét, a tudomány és művelődés állapotát stb. Ez a munkája akár napjainkban is használható és megbízható gazdaságtörténeti adatokkal szolgál a kutatóknak.

A hatkötetes *Erdély története* (1847), *Magyarország története* (1905) és *Erdélyország statistikája* (1847) című főbb művei mellett több gazdasági jellegű munkája jelent meg: *Erdély földje ritkaságai* (1853), *Biztosítási Évkönyv* (1870), *A magyar és osztrák megszűnt, működő és keletkező biztosító társaságok történeti és statisztikai átnézete* (1870), *Kolozsvár szabad kir. város lakosai az 1869–70. népszámlálás szerint. Elnöki jelentés* (1870), *A megyei és országos állami biztosítás rendszere* (1871), *Az*

életbiztosítás mint legbiztosabb tőkeszerzés népszerű ismertetése (1871), *A kölcsönös segélypénztárak és gondoskodó intézetek nálunk és külföldön* (1877), *A vasutasok kötelező baleset biztosítása behozatala érdekében emlékirat* (1880), *A kolozsvári kiségitő első 25 éve* (1883), *Az életbiztosítás rendszere* (1884) című művei és kisebb-nagyobb írásai tartalmuknál és mondanivalójuknál fogva most is időszerűek.

Élete során tudományos munkáival és a közért való cselekedeteivel nemcsak a tudományt szolgálta, hanem rendíthetetlenül a társadalom szellemi és anyagi jobbítására törekedett.

Oberding József György (1902. november 9. – ?) születésének 110. évfordulójára⁵

Oberding József György közgazdasági szakíró, szerkesztő, helytörténész, az erdélyi gazdasági élet egyik jelentős kutatója. Budapesten született. A budapesti egyetemen szerzett közgazdász oklevelet, és ugyanitt doktorált. Munkássága jó részét Kolozsváron fejtette ki, ahol bekapcsolódott az *Erdélyi Gazdasági Egyesület* mozgalmába, majd a *Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetségének*, 1938–1942 között pedig az EME jogi és társadalomtudományi szakosztályának a titkára. 1937-től a *Szövetkezeti Értesítő*nek a felelős, 1938–1940 között pedig a főszerkesztője. 1941-től a Ferenc József Tudományegyetem Szövetkezettani Intézetének a tanára, később igazgatója, egyben a szövetkezeti politika előadótanára a gazdaságpolitikai tanszéken. 1943–44 körül a családnevét Oberdingről Ósyre változtatta, és ettől kezdve Ósy Józsefként vagy Ósy Oberding Józsefként szerepel. 1944-ben, valószínűleg a katonai és politikai változások következtében, sváb családi származása miatt Magyarországra költözött. 1945 augusztusában a tartományi kolozsvári román Rendőrfelügyelőség Állambiztonsági Hivatala főigazgatója kérte a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát, hogy vegye őrizetbe és adja át a Román Népügyészségnek. A magyar hatóságok formai okokra hivatkozva elutasítják a kérést. Ettől kezdve nincs több adat Oberding József Györgyről, további életéről, azon kívül,

⁵ Tóth Szilárd: *Az erdélyi gazdasági gondolkodás múltjából*, II. k. RMKT, 2007. 269–282.

hogy még egy munkája utólag megjelent Magyarországon, Ősy-Oberding József: A bukovinai székelyek letelepítése a Dunántúlon címmel (*Agrártörténeti Szemle*, 1967). Valamelyik nyugati államban telepedett le, és nem azonosította magát.

Oberding József György fő kutatási területe a romániai (főleg az erdélyi és bánsági) mezőgazdasági problémák: az agrárreform, a mezőgazdasági törvények és főleg a szövetkezeti mozgalmak elemzése volt.

Az erdélyi agrárreform című munkájában részletesen elemezte az első világháborút követő román agrárreform okait, céljait, gazdasági és társadalmi következményeit. Először röviden bemutatta a háború előtti birtokmegosztást szociális és nemzetiségi szempontból, majd alapos elemzését nyújtotta a román agrárreform magyarellenes orientációjának is. Ebben a logikai sorozatban publikálta a *Szövetkezeti Értesítőben* A modern szövetkezeti mozgalom (1934) című tanulmányát, amelyben a téma tárgyalása mellett népszerűsíti a szövetkezeti mozgalmat. Ebben bemutatja a szövetkezeti mozgalom, a szövetkezeti eszme kezdeteit a régebbi koroktól napjainkig.

A Bölöni Farkas Sándor által kezdeményezett kolozsvári Gondoskodó Társaságról írt tanulmányában elemzi a társaságot. Kiemeli, hogy a kolozsvári Gondoskodó Társaság a hasonló rendeltetésű külföldi intézményektől eltérően nem a biztosítási eszmét, hanem a takarékosági eszmét helyezte előtérbe. A kolozsvári Gondoskodó Társaság szövetkezeti jellegét már a Magyar Királyi Belügyminisztérium is felismeri 1885-ben, amikor a kereskedelmi cégjegyzékbe való bevezetésre utasítja a társaságot. Ismételten kihangsúlyozza, hogy a kolozsvári Gondoskodó Társaság alapításának a pillanatától (1825) külföldön sem létezett olyan intézmény, amely ennyire közel állt volna a modern szövetkezethez. A tanulmányból kitűnik, hogy a Társaság megalakulásával megelőzte a szövetkezetek kezdetének tekintett nyugati országok kezdeményezéseit.

Előbb említettekén kívüli főbb munkái: *A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban* (ETF 49. Kv. 1932); *Az erdélyi magyarság szövetkezeti mozgalma* (Kv. 1938); *A szövetkezeti mozgalom eszméi* (Kv. 1939); *Az óromániai magyarság*

(Pécs 1940); *Szövetkezeti jegyzetek* III. (Kv. 1941); *A fogyasztási szövetkezetek és a magánkereskedelem viszonya Erdélyben* (Kv. 1942); *Mezőgazdasági szövetkezeti ismeretek* (Kv. 1943).

Számos szövetkezeti és hitelügyi tanulmány szerzője. A *Hitel*ben Románia mezőgazdasági átszervezése című írásával szerepel (1937/2), a *Magyar Kisebbségben* a romániai magyar szövetkezetekről értekezik (1939/9; 1940/13), az *Erdélyi Szemlében* A gazdasági élet és a gazdasági törvényhozás viszonya című tanulmányát közli (1939/3). A budapesti *Közgazdasági Szemlében* A szövetkezeti mozgalom és az egyke címmel ír tanulmányt (1942/12). Az *Erdélyi Múzeumban* beszámol az EME jog- és társadalomtudományi szakosztályának tevékenységéről (1942/4). A gazdakörök szerepe Reiffeisen szövetkezeti rendszerében című tanulmánya a *Szövetkezeti Értesítő* nyomán különlenyomatban is megjelent (1944). Helytörténeti munkái a *Hitel* hasábjain jelentek meg, a bukovinai magyarság településtörténeti és társadalomrajzi vázlatát nyújtják (1939/3, 4), illetve ide sorolható még A bánási telepítések rövid története (1943/3) című írása. Említésre érdemes még: *Az erdélyi agrárreform*. Kolozsvár, 1930. (Klly. Gazd. sérelmeink és kívánságok III. k. „Az agrárreform és az agrárreformmal kapcsolatban megoldásra váró kérdések” c. műből); *A korporatív állam*. [Uo., 1934.] (Klly. Erdélyi Múzeum); *A gazdasági konjunktúra*. [Uo., 1938] (Klly. Erdélyi Múz.-Egyes. XV. emlékkv-e); *A bukovinai magyarság településtört. és társadalomrajzi vázolata*. Uo., 1939. (Klly. Hitel 1939:3/4. sz.); *A magyar szövetkezetek jogi helyzete Ro-ban*. Lugos, 1939. (Klly. M. Kisebbség 1939:9. sz.); *A Siculicidium népe*. [Kolozsvár, 1939] (Klly. Erdélyi Múz. Egyes. 1939. évi emlékkv-e); *A szövetkezeti mozg. eszméi*. Uo., 1939. (Az Erdélyi Múz. Egyes. Jog- és Társad-tud. Szako. kiadványai IX.); *Kisebbségi szövetkezetek Ro-ban*. Lugos, 1940. (Klly. M. Kisebbség 1940:3. sz.).

Tudományos munkássága nagyon fontos forrásanyag az erdélyi gazdasági életet, főleg a szövetkezeti mozgalmat kutatók számára.